

Előszó a *Halál a filmművészetben* különszámhoz

A *Kharón* 2022/1-es számának tanulmányai a halál és haldoklás mozgóképes megjelenítésének változatait, ábrázolhatóságának problémáit vizsgálják. Felkért szerzőink neves filmesztéták és filmtörténészek.

Gyakran olvashatunk arról a thanatológiai szakirodalomban, hogy a modern nyugati ember tabusítja halált. Mivel a legtöbben kórházi, klinikai körülmények között halnak meg, a haldoklás már csak ritkán társas esemény (amikor a haldoklónak a szerettei nyújtanak támogatást), a halállal kapcsolatos rítusok, szokások alig vannak jelen, továbbá a vallási világmagyarázatok gyengülésével sokan nem tudják elhelyezni a halált egy metafizikai keretben. Az emberek számára a halál félelmetes és értelmetlen dologgá, a haldoklás pedig egy magányos, idegen környezetben történő borzasztó eseménnyé vált, ebből pedig egyenesen következik a halál elfedése. Napjainkban is ez a helyzet, bár vannak „ellenmozgások” is, valamelyest mintha oldódni látszana a haláltabu (bizonyos társadalmakban jobban, máshol kevésbé), de feltehetően még mindig tömegek gondolják úgy, hogy jobb nem szembesülni a halál kérdésével, amíg ezt el lehet kerülni.

A 19. század végén megszületik a mozi és a halál-tabu látszólag cáfolja, hogy a néma- majd hangosfilmekben gyakori téma a halál és a haldoklás: gondoljunk csak a krimikre, a háborús filmekre (és a háborúról tudósító filmhíradókra), a westernekre, a horrorfilmekre, az akciófilmekre, vagy akár a filmes melodramákra. A mozi a színháznál sokkal közelebb hozta a nézőhöz a halált, hiszen a haldokló szereplőre fókuszáló kamera a szereplő testének, arcának minden rezdülését láthatóvá teszi. A televízióknak köszönhetően pedig otthon, a fotelben ülve évente akár több száz gyilkosságnak lehetünk „szemtanúi” krimirajongóként, egy háborús filmben vagy akciófilmben másfél-két óra alatt emberek tömegeit láthatjuk meghalni. A televíziós híradók – nézettségük növelése érdekében – előszeretettel mutattak és mutatnak képeket háborúk vagy egyéb szerencsétlenségek áldozatairól. A digitális világban még inkább elárasztanak bennünket a (mozgó-)képek, köztük a halál, főként az erőszakos halál képei. Azonban e mozgókép-özönben megjelenő halálnak – Kierkegaard fogalmait használva – nem

a halál komoly gondolatához, inkább a halállal kapcsolatos „tréfához” van köze. A dán filozófus szerint az utóbbihoz tartozik a halál minden olyan szemlélése, amelyben a szemlélő önmagát nem gondolja együtt a halállal. A nagy közönséget megcélzó filmekben a halál legtöbbször különleges körülmények miatt bekövetkezett rendkívüli esemény. A tömegfilmek sematikus, hatásvadász módon ábrázolják a hirtelen halált és a lassú haldoklást is, emiatt olykor a megrendítőnek szánt jelenetek is nevetést váltanak ki a nézőből. Ezek a filmek azt sugallják, hogy valójában nincs közünk a halálhoz, nem készítetnek bennünket a halálhoz való egzisztenciális viszonyunk átgondolására, tehát éppen a „komolyan vehető” halál tabuját erősítik meg.

Természetesen vannak filmalkotók, akik elkerülik műveikben a sematikus halálábrázolásokat, és arra készítik nézőiket, hogy „komolyan” gondolkodjanak el a halálról. Ingmar Bergman mindenképpen e művészek közé tartozott, említhetjük például a halál előtti önvizsgálat, az önmagunkkal és másokkal való életvégi megbékélés lehetőségének kérdéseit felvető *A nap vége* című művét, vagy a halál állandó jelenlétét és erejét felejthetetlenül felrajzolt szimbólumokkal érzékeltető *A hetedik pecsétet*. Különszámunkban több tanulmány utal rá, hogy a halálesemény titka filmen megragadhatatlan, ahogy Vivian Sobchack mondja: a halál pillanata csupán a mozgó, élettel teli test és a holttest éles ellentétével mutatható meg. A halál bekövetkeztére a szerzői filmek éppen ezért gyakran csak szimbolikusan utalnak, lásd a haláltáncot *A hetedik pecsétben*, vagy az eléggő filmszalagot Bergman *Personájában*, illetve Mamcserov Frigyes *Az orvos halála* című filmjében, az utóbbi két mű különszámunkban is szóba kerül.

Különszámunk négy írást tartalmaz. Tarnay László nyitó tanulmánya elméleti alaposággal járja körül a halál filmi ábrázolhatóságának kérdéseit és sok fontos szempontot ajánl figyelmünkbe. Gelencsér Gábor nagyívű áttekintéséből megtudhatjuk, hogy milyen változatokban jelenik meg a halál motívuma a magyar populáris és szerzői filmben. Török Ervin izgalmas írásában azt tárgyalja, hogy miként lehetséges dokumentumfilmes eszközökkel érvényesen tanúsítani a halál tanúsíthatatlan eseményét és egy 2020-ban készült, életvégi témát feldolgozó magyar alkotás elemzését adja. Váró Kata Anna különleges hangulatú, Velencében játszódó filmek értelmezésén keresztül a szerelem és a halál összefüggéseire kérdez rá egyszerre szakszerű és olvasmányos munkájában.

2021 elején a halál az irodalomban tematikájú különszámunk mellett egy bővebb, online kiadványt is megjelentettünk, ezúttal is hamarosan közreadjuk a *Halál a filmművészetben* című kötetünket, amelyben további, témába vágó érdekes írások olvashatók majd.

Barcsi Tamás

A kötet online olvasható és letölthető innen: [Halál az irodalomban](#)